सुकुम्बासी बन्नुपर्ने स्थितिका कारण र त्यसका असर
(घोराही उपमहानगरपालिका वडा नं. १६ को समाजशास्त्रीय अध्ययन)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको समाजशास्त्र विषयको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता
लक्ष्मी ढकाल
रोल नं. ०१/०६८
त्रि.वि.दर्ता नं. ६-१-५४-३२०-२००२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
समाजशास्त्र तथा ग्रामीण विकास विभाग,
पृथ्वी नारायण क्याम्पस
पोखरा, नेपाल
२०७४

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
TRIBHUVAN UNIVERSITY
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
PRITHVI NARAYAN CAMPUS
520142
520143
520389
523462
526837
527440
531944
पत्र संख्या :
चलानी नं.
(समाजशास्त्र तथा ग्रामीण विकास विभाग)
भीमकाली पाटन, पोखरा, नेपाल
Bhimkali Patan, Pokhara, Nepal

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, मानविकी सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र विभागद्वारा स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको समाजशास्त्र विषयको शोधपत्र परिपूर्तिको लागि मेरो प्रत्यक्ष निर्देशन र सुपरीवेक्षणमा रही लक्ष्मी ढकाल **"सुकुम्बासी बन्नुपर्ने स्थितिका कारण र त्यसका असर (घोराही उपमहानगरपालिका वडा नं. १६ को समाजशास्त्रीय अध्ययन)"** शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार पार्नु भएको हो । यो शोधपत्र सम्बन्धी उहाँको कार्यप्रति म सन्तुष्ट छु । प्रस्तुत शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

(मुकुन्द लम्साल)
उप-प्राध्यापक
शोध निर्देशक
समाजशास्त्र तथा ग्रामीण विकास विभाग
पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा ।

मिति: वि.सं. २०७४/०६/०२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
TRIBHUVAN UNIVERSITY
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
PRITHVI NARAYAN CAMPUS
520142
520143
520389
523462
526837
527440
531944
पत्र संख्या :
चलानी नं.
(समाजशास्त्र तथा ग्रामीण विकास विभाग)
भीमकाली पाटन, पोखरा, नेपाल
Bhimkali Patan, Pokhara, Nepal

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत पृथ्वीनारायण क्याम्पस, समाजशास्त्र विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको समाजशास्त्र विषयको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नका लागि छात्रा लक्ष्मी ढकालले तयार गर्नु भएको शोधपत्र **"सुकुम्बासी बन्नुपर्ने स्थितिका कारण र त्यसका असर (घोराही उपमहानगरपालिका वडा नं. १६ को समाजशास्त्रीय अध्ययन)"** शीर्षकको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

....

मुकुन्द लम्साल

उप-प्राध्यापक

शोध निर्देशक

....

शुक्रराज अधिकारी (पि एच डी)

बाह्य परीक्षक

....

प्रा.डा. विश्वकल्याण पराजुली

विभागीय प्रमुख

मिति : वि.सं. २०७४/०६/०२

कृतज्ञताज्ञापन

यो शोधपत्र स्नातकोत्तर तह द्धितीय वर्ष समाजशास्त्र विषयको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार गरिएको हो । यसको लागि म समाजशास्त्र विभाग पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा प्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

यो शोध तयार गर्नको लागि आफ्नो अमूल्य समय दिएर मार्गनिर्देशन गर्नुहुने मेरा आदरणीय गुरु शोध निर्देशक उप-प्राध्यापक श्री मुकुन्द लम्साल ज्यू प्रति हृदयदेखि नै कृतज्ञ छु । त्यस्तै गरी मलाई यो शोधपत्र तयार गर्नको लागि बाह्य निरीक्षकको रुपमा अमूल्य सल्लाह एवम सुझाव दिनुहुने आदरणीय उप प्रा. शुक्रराज अधिकारी (पि एच डी) ज्यू प्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । समाजशास्त्र विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा. विश्वकल्याण पराजुली ज्यू प्रति आभार प्रकट गर्दछु तथा पुस्तक र अन्य सामाग्रीहरू उपलब्ध गराइदिनुहुने पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय पुस्तकालयका पुस्तकालय प्रमुख तथा अन्य सहयोगी कर्मचारीहरूलाई पनि धेरै धन्यवाद प्रदान गर्दछु ।

क्षेत्र अध्ययनको शिलशिलामा सहयोग गर्नुहुने श्रीमान केशव धिताल, छोरा सुलभ धिताल, भाइ कृतन ढकाल, बहिनी सन्ध्या ढकाल, बुवा वेदप्रसाद ढकाल, आमा विष्णुदेवी ढकाल लगायत ससुरा चिरञ्जीवि धिताल, सासू हिरा देवी धिताल र साथीहरू निकिता कोइराला, सविता पौडेल र विद्या ताम्राकार लाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्तमा यो शोध तयार गर्ने क्रममा कम्प्युटर सेटिङ्ग तथा प्रिन्टिङ गरिदिनुहुने जेरोन कम्प्युटर सोलुसन नदिपुर -३ लाई र आफ्नो अमूल्य सुझाव दिएर आवश्यक वातावरण उपलब्ध गराइदिनुहुने मेरो परिवारलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

....

लक्ष्मी ढकाल

मितिः २०७४/०६/०२

विषय सुचि

	पृष्ठ
सिफारिस पत्र	*I*
स्वीकृति पत्र	*II*
कृतज्ञता ज्ञापन	*III*
विषय सूची	*IV*
तालिका सूची	*VII*
शोधसार	*VIII*
अध्याय एकः परिचय	**१-८**
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	७
१.४ अध्ययनको महत्व	७
१.५ अध्ययनको सिमा	८
अध्याय दुई : व्यवहारिक अध्ययनको पूनरावलोकन	**९-२८**
२.१ सैद्धान्तिक समिक्षा	९
२.२ व्यवहारिक अध्ययनको पूनरावलोकन	१४
२.३ अध्ययन सम्बन्धी अवधारणात्मक खाका	२८
अध्याय तीन : अनुसन्धान विधि	**२९-३१**
३.१ अध्ययन क्षेत्रको छनौटको औचित्य	२९
३.२ अनुसन्धान ढाँचा	२९
३.३ तथ्यांक स्रोत र प्रकृति	३०
३.३.१ प्राथमिक स्रोत	३०
३.३.२. द्धितीय स्रोत	३०
३.४ समग्र नमूना र नमूना छनौट विधि	३०
३.५ तथ्यांक सङ्कलनको विधि तथा औजार	३१
३.५.१ अन्तर्वार्ता अनुसुची	३१
३.५.२ अवलोकन	३१

३.५.३ वैयक्तिक अध्ययन ३१

३.६. तथ्यांक प्रस्तुतिकरण र विश्लेषण ३१

अध्याय चार : सुकुम्बासीको सामाजिक, आर्थिक अवस्था ३२-४८

४.१ अध्ययन क्षेत्रको सामान्य परिचय ३२

४.२ सामाजिक र आर्थिक अवस्था ३४

४.२.१ सुकुम्बासीको सामाजिक अवस्था ३४

४.२.१.१ परिवारको किसिम ३४

४.२.१.२ वैवाहिक स्थिति ३५

४.२.१.३ जातिगत अवस्था ३६

४.२.१.४ सुकुम्बासीहरूको आर्थिक अवस्था ३७

४.२.१.५. भू–स्वामित्व ३८

४.२.१.६. पेशा वा व्यवसाय ३९

४.२.१.७. सुकुम्बासीहरूको मासिक आम्दानी विवरण ४०

४.२.१.८ सुकुम्बासीहरूको खर्च ४१

४.२.१.९ शैक्षिक अवस्था ४३

४.३. भाषा/धर्म विवरण ४४

४.३.१. सुकुम्बासीहरूको पूर्व बासस्थान ४५

४.३.२ सुकुम्बासीको बसोबासको समय/अवधि ४६

४.३.३ ठाउँको बारेमा जानकारी ४७

अध्याय पाँच : सुकुम्बासी हुनुका कारणहरू र विविध क्षेत्रमा परेको असरहरू ४९-६१

५.१ सुकुम्बासी हुनुका कारणहरू ४९

५.१.१ आर्थिक कारण ५०

५.१.२ प्राकृतिक कारण ५१

५.१.३ सांस्कृतिक कारण ५१

५.१.४ सामाजिक कारण ५१

५.१.५ भूमि अभावको कारण ५२

५.२. गन्तव्य अपनाउनुको कारण ५२

५.३. सुकुम्बासीहरूको समस्या ५३

५.४ सुकुम्बासी समस्याले पारेको असरहरू ५५

५.५ सुकुम्बासी समस्याले जनसंख्यामा पारेको प्रभाव ५७

५.६ भुमीहिनहरूको जीवन निर्वाह ५८

५.६.१ कृषि ५८

५.६.२ ज्याला मजदुरी ५९

५.६.३ व्यापार ५९

५.६.४ वैदेशिक रोजगार ५९

५.६.५ शिक्षण पेशा ६०

अध्याय छ : सारांश र निष्कर्ष **६७-७२**

६.१ सारांश ६७

६.२ प्राप्ति ६८

६.३ निष्कर्ष ७१

सन्दर्भसूची ७३-७५

अनुसूची १: प्रश्नहरूको सूची I

अनुसूची २: अन्तर्वार्ता प्रश्नावली II-VI

तस्वीरहरू VII-X

तालिका सूची

तालिका		पृष्ठ
४.१	परिवारको प्रकारका आधारमा उत्तरदाताको विवरण	३४
४.२	विवाहका प्रकारका आधारमा उत्तरदाताको विवरण	३५
४.३	जातिगत आधारमा उत्तरदाताको विवरण	३६
४.४	उत्तरदाताको घरले ओगटेको जमिनको विवरण	३८
४.५	पेशाका आधारमा उत्तरदाताको संख्या	३९
४.६	सुकुम्बासीहरूको मासिक आम्दानी विवरण	४०
४.७	उत्तरदाताको आम्दानीको आधारमा खान पुग्ने अवस्था	४२
४.८	शैक्षिक अवस्थाको आधारमा उत्तरदाताको विवरण	४३
४.९	उत्तरदाताहरूको धर्म अनुसार वर्गीकरण	४५
४.१०	सुकुम्बासीहरूको पूर्व बासस्थान	४६
४.११	उत्तरदाताको आधारका बसोबास गरेको समय	४७
४.१२.	ठाउँको बारेमा जानकारीको स्रोत	४७
५.१	सुकुम्बासी हुनुका कारणहरू	५०
५.२	विभिन्न कारणले सपना टोललाई गन्तव्य अपनाउनुको कारण	५३
५.३	उत्तरदाताको आधारमा सुकुम्बासीहरूको समस्या	५४
५.४	उत्तरदाताको आधारमा सुकुम्बासी समस्याले पारेको असर	५६
५.५	उत्तरदाताको आधारमा सुकुम्बासी हुनाले जनसंख्यामा पारेको प्रभाव	५७

शोधसार

"सुकुम्बासी बन्नुपर्ने स्थितिका कारण र त्यसका असर" घोराही उपमहानगरपालिका वडा नं. १६ को एक अध्ययन" नामक शिर्षक रहेको यस सोधमा सुकुम्बासी बन्नुपर्ने स्थितिका कारणहरू पत्ता लगाउने र सुकुम्बासी हुनाले सामाजिक आर्थिक जीवनमा पारेको असर पत्ता लगाउनु यस शोधपत्रको उद्देश्य हो । यो शोध अध्ययनका लागि ३१५ घरधुरीका सुकुम्बासीहरू मध्येबाट १७० घरबाट सम्भाव्य नमुना छनौट विधि प्रयोग गरि नमुना छनौट गरिएको छ । छनौट भएको नमुना मध्ये प्रत्येक घरको घरमूलीलाई उत्तरदाता बनाइएको छ । यिनै छनौटमा परेका उत्तरदातासँग सम्पर्क गरी प्राप्त तथ्यांकको आधारमा उनीहरूको सामाजिक, आर्थिक अवस्थाको साथै महिला तथा बालबालिकाको सामान्य अवस्थाका बारे चर्चा गरिएको छ । सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक र भूमी अभावको कारणले सुकुम्बासी हुने गरेका छन् । सुकुम्बासीहरूको मुख्य समस्या भनेको उचित शिक्षा प्राप्त गर्न बञ्चित, खानेपानी असुविधा, शौचालयको समस्या, बहुविवाहको समस्या, उचित खालको खानपान नहुनु, महिलाहरूमा पाठेघरको समस्या, लालपूर्जा नुहुन, स्वास्थ्य, शिक्षा, छिटो विवाह, जन्मान्तर कम, कुपोषण, बसोबास समस्या रहेको छ । सुकुम्बासी बस्तीमा पुरुषले काम गर्न मन लाग्यो गर्ने र काम गरे पनि फजुल खर्च गरेबाट महिलाहरू नै घरखर्ची जुटाउन देखि बालबच्चा दैनिक लालनपालनमा बढी सक्रिय हुनाका कारण स्वास्थ्यमा असर परेको छ ।

सुकुम्बासी समस्याले यी बस्तीहरूमा पारिवारीक झै झगडा भइरहने, आर्थिक अवस्था दिनहु कमजोर हुदै जाने, छोराको चाहाना बढी भएकाले सन्तानको वृद्धि भएको, श्रीमानले बहुविवाह पश्चात महिलाहरू माथि मानसिक र शारिरीक हिंसा गर्ने, जनचेतनाको कमीले गर्दा महिला देखी लिएर बालबच्चाले समेत चुरोट, खैनि, जाड, रक्सी सेवन गर्नाले स्वास्थ्यमा असर परेको अध्ययनको क्रममा पाईयो ।